

Door: Anne Doedens

Vlielanders waren in de 17e eeuw van groot belang voor de (wal)visvangst in het Hoge Noorden. Vlees, balein en olie hoorden bij de eerste levensbehoeften voor de Nederlanders van toen. De schippers van Vlieland leverden echter meer: kennis van de Noordelijke IJszee en de zeeroutes daar. We weten wat meer over hun belevenissen door het werk van Nicolaes Witsen (1641-1717).

Witsen had een bijzondere band met enkele Vlielandse commandeurs. Wie was deze Witsen? In hem hebben we te maken met een zeer veelzijdige regent. Een politicus van gewicht. Tussen 1682 en 1706 was hij dertien keer burgemeester van Amsterdam. Vanaf 1693 was hij bewindhebber van de VOC. Hij trad op als gedeputeerde ter Staten-Generaal. Witsen was daarnaast een bekwaam cartograaf. Niet alleen van het Hoge Noorden, ook van gebied dicht bij huis. Zo verscheen van hem vijf jaar voor zijn dood een kaart van de vaarwegen van Amsterdam naar het Marsdiep en het Vlie (zie de afbeelding). Verder was Witsen verzamelaar, schrijver en diplomaat en vanaf 1689 lid van de Royal Society. Hij was een bevlogen liefhebber van wetenschap. Dankzij zijn hoge positie kon hij een aantal grote onderzoeken op touw zetten, die vooral gericht waren op het bevorderen van de handel overzee. Daarvoor reisde hij bv. naar Rusland. Uit dit alles kwamen boeken voort, waarin we enkele varende en op walvis jagende Vlielanders tegenkomen.

Vlielanders en het Hoge Noorden

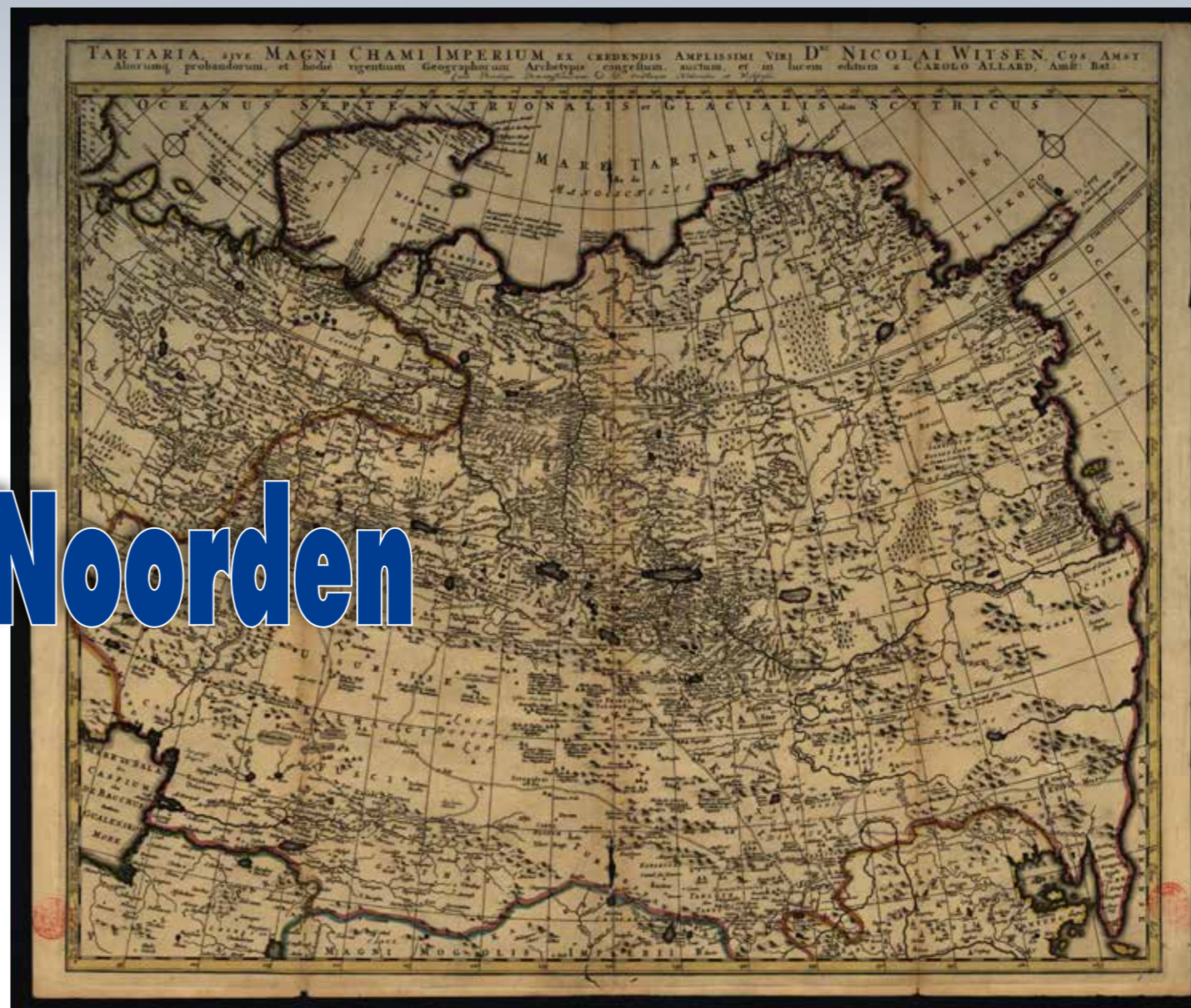

Nicolaes Witsen door Petrus Schenk 1701

Witsen – die ook betrokken was bij de expeditie van Willem de Vlamingh om de westkust van Australië in kaart te brengen - publiceerde vanaf 1687 de eerste kaarten van Siberië en omstreken. In 1690 zag het omvangrijke boek over Noord en Oost Tartaryen het licht, een commentaarboek op zijn cartografisch werk. In dit boek verwijst hij naar Willem de Vlamingh – die acht huizen op Vlieland bezat - als de man die hem informeerde over Nova Zembla. We lezen over De Vlaming's bezoek aan de wateren rond Nova Zembla, waar hij waarschijnlijk het 67 jaar eerder verlaten Behouden Huys van Barendsz. en Heemskerk waarnam. Ruim twee eeuwen voordat de Noorse walvisvaarder Elling Carlsen het zou vinden en de Engelsman Charles Gardiner het zou afbreken. We lezen bij Witsen:

“By onderrechtinge door schipper Willem de Vlamingh, van Oost-vlieland, worde ik verstandigt [geïnformeerd], dat hy in 't jaer zestien honderd vier en zestig, ter walvischvangst uitgevaren, het hem zoo gelukte, dat hy langs de Noorder-wal, en voorby de Noord-ooster-hoek van Nova Zemla heen zeilende, werwaerts [waarheen] hy heen stak om goede vangst te hebben ... zoo verre quam, dat Zuid en Zuid-west op zeilde, tot by, of omtrent het weleer behouden Huis, in 't jaer vyftienhonderd zes en negentig door Heemskerk, na geleden schipbreuk gesticht, daer hy verwinterde.”

Later zou De Vlamingh, onder andere in

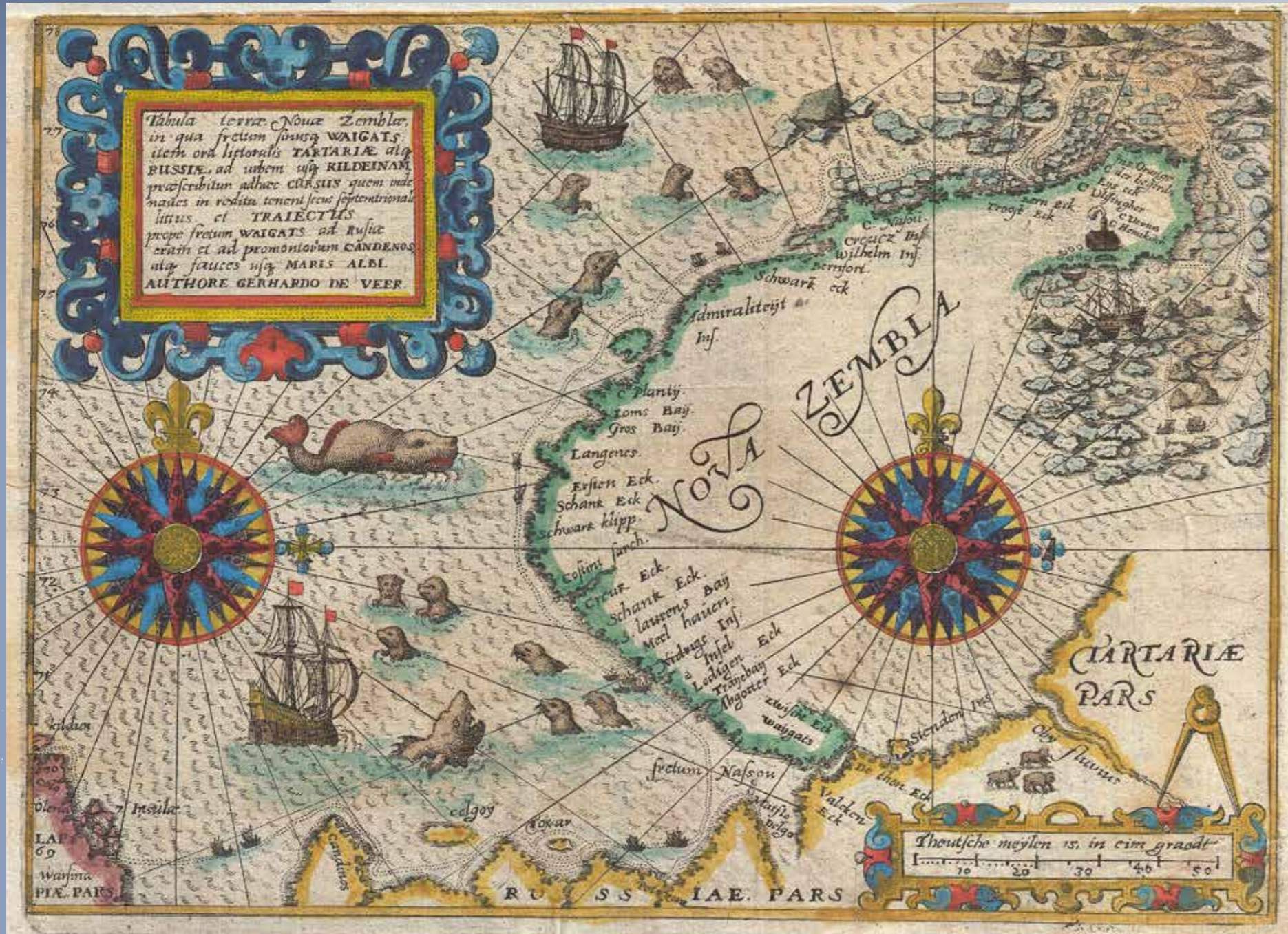
De kaart van Groot Tartarije etc

opdracht van Witsen via Kaap de Goede Hoop naar Australië zeilen: de oostwaartse route - boven Siberië langs – bleek toch ondoenlijk.

Elf jaar na De Vlamingh zeilde nog een andere Vlielandse naar Nova Zembla en ving bepaald meer dan walvissen. Deze Cornelis Pieterszoon Snobbeger(t) woonde met zijn vrouw Trijntje Leenderts van voor 1684 tot 1689 op het adres dat nu Dorpsstraat 50 in Oost-Vlieland is. Daarna was hij gevestigd in een pand ter hoogte van wat nu nr. 42 (west) aan diezelfde Dorpsstraat is. Hij was daar vanaf 1689 eigenaar van en verkocht het huis in 1695 voor 420 gulden (toen toch wel een groot bedrag!) Witsen vertelt ons, dat ook Snobbeger(t) naar Nova Zembla voer. Maar er was meer, dat Witsens aandacht trok: door Snobbeger op dat eiland aangetroffen goud, zilver en zwavel.

“In den jare zestien honderd vyf en zeventig, is Cornelis Pietersz. Snobbeger, schipper van Vlieland, op de walvischvangst uitgerust geweest. Hy heeft op de Kust van Nova Zemla drie walvisschen en zes honderd walrussen gedood, en zoude aldaer waerschynlijk meer visch gevangen hebben, zoo als hy 't jaer te vooren aldaer negen visschen gevangen hadde, maer te lande komende, op twee en zeventig, en twee en zeventig en een halve graed, ontmoete aldaer bergen van zeker steen, dat minerael-ertz scheen te zijn, en aen de schitterende glans zich verbeeldende [afleidende], aldaer zilver, goud, of eenig ander metal in verborgen te zijn ... [Men] beladde aldaer mede hun schip. Hiervan eenige stukken tot my overgebragt zijnde, hebbe die ter proeve gebragt [laten onderzoeken], en is uit het honderd pond getrokken, twee loot zilver, bedragende de waerde van drie gulden [nu 150 euro], 't geene de onkosten om te bewerken niet kan ophalen, en dies

van geene waerde [is]... Het was ryk van zwavel, en brande sterk, zoodra als het ten vuur quam ... En behalven dit minerael, zijn aen my van daer toegebragt verscheidene stukken marmer-steen, de zommige... , gemengt met witte lagen, andere pikswart, en wit, ook geel, en wit, glinsterend met stippen als zilver en goud, en schoon in 't aenzien, hard en bequaem [geschikt], om tafels, vloer-steenen, en andere werken van te maken. Eenige dezer hebben een minerale aerd, en branden sterk [zijn brandend]. Men kan de zwavel aen dit gebergte met handen vol vatten, en ten vuur gebragt, heb ik bevonden [ontdekt], dat honderd pond van deze steen, uitbragt [voortbracht] in zilver een loot [15 gram], waardig een gulden en tien stuivers [15 euro] en dan noch een oud, een half loot, waardig elf gulden en tien stuivers [ruim 500 euro], welk zilver en goud daer uitgetrokken, onder [door] my is bewaert. Doch dit en kan de kosten om te verwerken, niet afdragen [opwegen]

Kaart uit 1601 met de route van Barendsz

tegen], alzo 'er hier te lande omtrent 1500 eurodertig gulden toe noodig is [om het te winnen; 1500 euro] En dies deze mynen ons aldus, van geender waerde. Edoch het verdiend zijn aendacht, dat misschien dieper in de aerde komende, de myne ryker zoude zijn. ... Op de Kust van Nova Zemla, byzonder omtrent op twee en zeventig graden, vind men veel walvisch, doch zy is 'er kleinder in 't gemeen [als gewoon], als by Groenland, en Spitsbergen; deze visschen komen aldaer in de baeyen, waer stil water is, 't geene zy beminnen, te slapen, tegen 't land aen: volgens getuigen van Schipper Snobbeger de Jonge, aen my mondeling gedaen. ...".

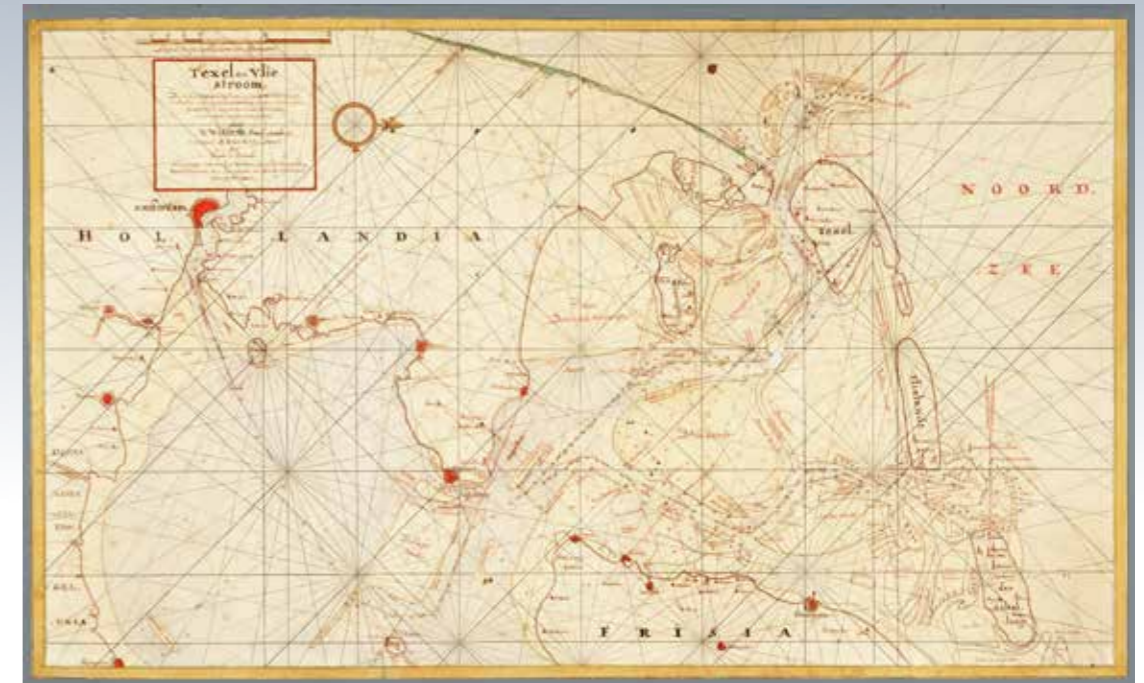
Snobbeger bracht echter bepaald nog meer dan walvisolie, -vlees, -balein en mineralen mee. Kennis van de Noordelijke wateren, en de suggestie dat men boven Siberië langs naar de Spaanse of Stille Zuidzee, de Pacific, kon varen. Men leest bij Witsen:

"Schipper Snobbeger van Vlieland, uit Rotterdam op de Groenlandsche visschery uitgevaeren, in 't West-ys niet[s] vangende, besloot [naar] de andere zijde van Spitsbergen [te varen] ... , maer dat hy daer, door hinderinge van 't ys, dat die wal bezette, mede niet konde komen, goet vond naer Nova Sembla over te steeken, weshalven [hij] het Beeren Eiland voorby stak, totdat [hij] tusschen 't zelve eiland,

en Nova Sembla een zwaere dyning ontmoete, en holle zee, die hy oordeelde, of uit de Tartarische zee, of uit een groote zee, als de Spaensche zee te komen."

Snobbeger leidde dat af aan de zware deining, die afkomstig moest zijn van een heel grote watermassa.

Niet alleen De Vlamingh en Snobbeger maar ook een andere bekende walvisvaarder hielp Witsen bij zijn onderzoek: Willem Pietersz. Ijs. Die was van 1668 tot 1690 grootschipper op de Oostzeevaart en zoon van een commandeur ter walvisvaart. Evenals zijn vader woonde hij in een pand ter hoogte i van Dorpsstraat 94

Kaart van Witsen

nu. Aan het eind van zijn leven trad Ijs op als vervangend burgemeester wanneer de echte burgemeester van huis was, op zee. Witsen schrijft over een eskimo die door Ijs werd meegebracht naar Amsterdam en over zijn contacten met de bevolking van Groenland:

"Willem Ys, in zijn leven burgermeester op het Oost-Vlieland, heeft my bericht, dwers achter Ysland, daer het oude Groenland was, aen land te zijn geweest, en dat des zomers daer volk is, doch dat die des winters westelijk, en zuidelijk verhuizen. Dat voor vyftig Jaer, als hy daer was, twee Groenlanders wierden gevat, dat de eene kortelijc [kort daarop] stierf, en dat de andere eenigzins Nederlandsch tot Amsterdam leerde en na twee Jaer weder derwaerts wierd gebragt en wel gekleed aen land gezet. Doch dat hy te landewaert in [landinwaarts] vertrok, en na een korte tyd in wilde klederen aen strand verscheen, en het volk van 't schip dat hem daer hadde gebragt wuifde, om aen land te komen. Doch dat zy niet dorsten. [Ijs] vertelde, dat kort daerop een hoop [troep] van meer als een of twee duizend man beneffens hem verscheen ... [die] weder wuifden om te lande te komen. Doch dat de zee-luiden angstig voor moord, niet dorsten naderen. Dat daer [zee?][koe-beesten] vielen [waren]. Doch [hij] had van het oude Groenlandsche Christendom niets vernomen. [Ijs] heeft een myl of zes binnen het Land zich gegeven, maer geen kerken, oude huizen, of gebouwen gezien. ... Als men aen deze menschen de schoonheit van 't overig Europa bekent maekt, zeggen zy zulks niet te gelooven, omdat men by haer [d.i. de Europeanen]

traen, walvisch-spek, [walvis]baerden, en eenhoornen [mogelijc walrussen], ook wel huiden van [zee?][koe-beesten] en herten, komt mangelen [mist]."

Vlielanders namen zo de vlag over van Barendsz. en Heemskerk. Het verbaast dan ook niet, dat we een eeuw na deze twee een barre overwintering terugvinden van de Vlielandse schipper Teunis Adriaensz. en de Vlielandse stuurman, Lambert Pietersz., beide van het schip de Jonge Arent, een vreselijke reis rond de Noordkaap maakten en uiteindelijk op Berneiland belandden. In de Geschiedenis van Vlieland van Jan Houter en Anne Doedens kan men er meer over lezen.